

ОДНОСКЛАДНІ НОМІНАТИВНІ РЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ ПИСЬМЕННОЇ МОВИ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Світлана ШАБАТ-САВКА,

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
s.shabat-savka@chnu.edu.ua

SIMPLE NOMINATIVE SENTENCES AND EXPRESSIVE STYLE IN OLEKSANDR DOVZHENKO'S WORK

Svitlana SHABAT-SAVKA,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Researcher ID: NRX-6719-2025,
ORCID ID: 0000-0002-2658-5567.

Shabat-Savka S. Simple nominative sentences and expressive style in Oleksandr Dovzhenko's work. This article examines monosyllabic nominative sentences as syntactic expression devices in the literary discourse of Oleksandr Dovzhenko. These sentences, denoting intentional experience of existence, are specific markers of the author's idiomatic linguistic style (idiolect). Drawing on rich material, for example, the study outlines the structural, semantic, and functional features of such sentences, the author categorises and analyses several kinds, including existential, indicative-nominative, evaluative-nominative, and motivational-nominative speech expressions, announcing the complex composition of «nominative representation». The communicative and intentional meaning of these constructions is examined with respect to how they reflect Dovzhenko's personal speech style, proclaim existential states, describe natural phenomena and environmental conditions, point up essential information, prompt reflection, and facilitate overall text coherence and expressiveness.

To achieve the overall objective, a descriptive **method** was employed, utilizing techniques of continuous extraction and systematization for the selection and inventory of factual material; a structural method was applied to analyze syntactic expressives in Oleksandr Dovzhenko's writing style; and a contextual-interpretative approach was used to identify simple nominative sentences in the aspect of realizing the author's intentions.

This study generalizes that in O. Dovzhenko's language creation, simple nominative sentences function as syntactic expressives that infuse the text with expressiveness, enhance its vividness, and connote a range of diverse emotions. By their nature, these constructions possess a high degree of expressivity, as they not only convey information to the addressee but also actively influence its perception by emphasizing the essential elements of the utterance. Their communicative purpose is to highlight and emphasize a particular idea, clarify details, and strengthen the semantic and emotional impact of the text.

Keywords: *speech style, idiolect, simple nominative sentences, syntactic expresseme, expressiveness, existential meaning, intentionality, author's voice, audience, Oleksandr Dovzhenko*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Антропоцентричний підхід, що домінує в лінгвістиці ХХІ ст., детермінує появу досліджень, спрямованих на вивчення письменно-мовної мови, на експлікацію суб'єктивно-авторського в реченні й тексті, у тих або тих дискурсивно-жанрових формах української мови. Такий підхід удосконалює аналіз різноманітних мовних одиниць, що слугують важливими складниками мовотворчості письменника, формують художню неповторність і впізнаваність його синтаксичного почерку, утілюють унікальне світобачення й мовомислення митця крізь призму ментальності та аксіологічних вимірів людського буття.

Мовостиль виявляє індивідуальну манеру письменника, яка виявляється в доборі та поєднанні мовних засобів, у використанні характерних образів, жанрів, мотивів, тематично-змістових обшарів та інтенцій. Саме через мовостиль як систему ідіолектних різноманітних мовних засобів автор вербалізує свою комунікативну інтенцію, світоглядну позицію й естетичні уподобання. Безперечно, письменник

використовує загальноприйняті конструкції, однак у тексті вони індивідуалізуються, репрезентуючи індивідуально-авторську картину світу. Як зазначає В. Калашник, «синтаксична організація тексту є невід'ємним складником як загальномовної, так і індивідуально-авторської виразності», проте індивідуальний синтаксичний почерк становить «сукупність часто вживаних у різних художніх творах, звичних, улюблених, іноді специфічних побудов, що виконують у стилістичній системі письменника певні функції»¹.

Водночас мовостиль необхідно розглядати не тільки як сукупність індивідуальних мовних особливостей, а й як цілісну систему експресивних засобів, що мають на меті підсилити впливовість і виразність тексту. Ця система активно сприяє сугестивності мовлення з оперттям на лексичні, синтаксичні, фонетичні, стилістичні одиниці української мови, які органічно взаємодіють між собою, створюючи ефект переконливості та емоційності. Саме в цьому виявляється особлива сила авторського слова, здатного не тільки інформувати чи

¹ Kalashnyk V. S. Liudyna ta obraz u sviti movy: vybrani statyi [The Human and the Image in the World of Language: Selected Articles], Kharkiv: KhNU im. V. Karazina, 2011, P. 75 [in Ukrainian].

естетично впливати, а й продукувати певні уявлення, настрої, а подекуди – й моделювати поведінку адресата. З огляду на це, дослідницьке поле вітчизняних учених формує художня творчість елітарних особистостей, майстрів красного письменства, індивідуальна мовностильова манера яких вирізняється високим рівнем експресивності, емоційної насиченості та сугестивності.

Серед непересічних елітарних творчих особистостей Олександр Довженко – знакова постать в історії української літератури, мови, кінематографа. Як стверджує О. Максименко, «він – режисер-новатор, який відкрив новітні тенденції світового кіномистецтва, сценарист, що створив новий літературний жанр – кіноповість; він – самобутній майстер слова, який поєднав у собі талант письменника та режисера, завдяки своїй творчості він наблизив два види мистецтва – словесного і візуального, що втілювались у літературі та режисурі, відкриваючи можливості пізнання й відображення динаміки життя»². Вивчення художньої творчості О. Довженка крізь призму мовної реалізації образу автора, з огляду на мовні та позамовні чинники текстової комунікації, видається надзвичайно цікавим: це дає змогу простежити не тільки вербалізацію авторського мовомислення, а й систематизувати мовні засоби, що увиразнюють його синтаксичний почерк.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Письменник свідомо вибирає синтаксичні моделі, які відповідають його авторським інтенціям, естетичним поглядам та індивідуальному смаку. Такий відбір – результат творчого пошуку і внутрішньої потреби автора виокремити власне бачення світу через специфічні мовні форми. Утім, на думку С. Єрмоленко, «майстер слова не вибирає, а мислить саме такими, а не іншими мовними структурами, викликаючи в уяві індивідуальні художні образи»³.

У контексті експресивізації письменницького ідіостилу Олександра Довженка вирізняються односкладні номінативні речення, предикативний центр яких виражений іменником, займенником або субстантивованою частиною мови в називному відмінку однини чи множини. Саме ці конструкції, за нашими спостереженнями, посідають важливе місце у створенні динаміки, образності та емоційно-сміслової насиченості Довженкового тексту, слугують засобом лаконічного, але водночас глибокого

увиразнення авторських думок, емоційних акцентів і художніх доміант. Загальна семантика таких висловлень інтерпретується як існування, констатація факту, наявності предмета, явища, дії, стану, напр.: *Блискавка* (Т. 1, с. 369)⁴; *Дротяне загородження. Окопи передових позицій. Тиша* (Т. 1, с. 82). Цілком логічно І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, аналізуючи одноядерні комунікативні варіанти називних речень, зазначають, що їхня предикативна основа «складається з називного відмінка чи називного відмінка і суб'єктного члена для вираження буття природи, навколишнього середовища, предметів, осіб, діяльності чи стану»⁵.

У практиці мовознавчих студій односкладні речення іменного зразка вивчають здавна. Їх аналізували О. Курило, М. Перегінєць, О. Синавський, М. Сулима, Ю. Шевельов; О. Мельничук, Н. Гуйванюк, П. Дудик, А. Загнітко, А. Мойсієнко, І. Слинько, М. Степаненко та ін. Зокрема, на думку О. Синавського, «стилістичне значіння називних речень – змалювати нерухому картину, один момент, ніби фотографувати його, навіть тоді, коли в самих лексичних значіннях іменників багато руху»⁶.

Ю. Шевельов у праці «До питання про генезу й природу називних речень» постулює думку про те, що такі конструкції «мають закладену в них лаконічність, зумовлену сполученням суб'єктних і предикативних уявлень в одному слові»⁷.

В односкладних номінативних реченнях, на переконання О. Мельничука, «назва певного предмета чи явища в називному відмінку вживається з метою повідомлення про наявності чи існування певного явища у відповідний момент (речення екзистенціальні) або з метою найменування чи визначення наявного предмета (речення називні)»⁸.

У сучасних наукових розвідках лінгвістів односкладні номінативні речення вивчають різновекторно: в аспекті визначення їхніх структурних, семантичних та функційних параметрів; у ракурсі різножанрових форм та мовотворчості тих або тих письменників; у контексті виокремлення типологічних інтенційно детермінованих виявів; на матеріалі різних мов (Н. Вітрук, Ю. Зоріна, З. Коржак, І. Сушинська, Т. Шевченко, О. Швець та ін.). Зокрема, як зауважує Т. Шевченко, номінативні конструкції «виявляють здатність передавати окремі розрізнені спостереження, миттєві враження; їм властива вербалізована

² Maksymenko O. V. «Zhanrovi osoblyvosti 'Shchodennyka' Oleksandra Dovzhenka» [Genre Features of Oleksandr Dovzhenko's Diary], *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky* [Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Philological Sciences], 2013, No. 14(2), P. 52 [in Ukrainian].

³ Yermolenko S. Ya. «Narysy z ukrainskoi slovesnosti: Stylystyka ta kultura movy» [Essays on Ukrainian Philology: Stylistics and Language Culture], Kyiv: Dovira, 1999, P. 305 [in Ukrainian].

⁴ Тут і далі подаємо за виданням: Dovzhenko, O. P. *Tvory: V 5-ty tomakh. T. 1* [Works: In 5 Volumes. Vol. 1], Ed. by O. Honchar, compiled by Yu. Sontseva and T. Derev'ianko, notes by K. Volynskyi, Kyiv: Dnipro, 1983, 439 p. [in Ukrainian].

⁵ Slynyk I. I., Huivaniuk, N. V., Kobylanska, M. F. *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytannia: navch. posibnyk* [Syntax of Modern Ukrainian: Problematic Issues: Textbook], Kyiv: Vyshcha shkola, 1994, P. 242 [in Ukrainian].

⁶ Synavskiy O. *Normy ukrainskoi literaturnoi movy* [Norms of the Ukrainian Literary Language], Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2018, P. 234. (Reprint of 1931 edition) [in Ukrainian].

⁷ Shevelov Yu. *Do pytannia pro henezu ta pryrodu nazyvnykh rechen* [On the Genesis and Nature of Nominative Sentences], Kharkiv: Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo, 2012, P. 94 [in Ukrainian].

⁸ Melnychuk O. S. *Vstup do porivnialno-istorychnoho vyvchennia slov'ianskykh mov* [Introduction to the Comparative-Historical Study of Slavic Languages], Kyiv: Naukova dumka, 1966, P. 402 [in Ukrainian].

образність – категорійна ознака, яка виділяє їх серед інших лінгвістичних одиниць, що формують образне світобачення синтаксичними засобами мови»⁹.

О. Швець зосереджує увагу на важливості вивчення номінативних речень у межах когнітології, лінгвопрагматики та функційної лінгвістики. В такому разі ці конструкції вибудовують синтаксичні концепти та ментальні схеми, слугують своєрідною «формою збереження інформації у свідомості людини»¹⁰. Зрозуміло, що за допомогою таких висловлень відбувається когнітивне структурування та організація знань, конденсація складних смислів та інтенцій в компактні експресивні моделі, що виконують важливу роль у процесах сприйняття, запам'ятовування й поширення інформації.

За нашими спостереженнями, односкладні номінативні (називні) речення – це екзистенційні висловлення, що мають розлогий комунікативний потенціал у різножанрових формах української мови: як маркери виразності – вони експресивізують художній текст і письменницький мовостиль; як релевантні засоби вербалізації інтенцій ствердження – «повідомляють про ситуацію або подію в певному відриві від їхнього носія, передають динаміку вражень, думок, які прискорено з'являються в думках мовця, дають змогу лаконічно схарактеризувати побачене, зафіксувати контури навколишніх об'єктів»¹¹. Пор.: *Небо, хмари, літак* (Т. 1, с. 136); *Кондукторська сумка* (Т. 1, с. 288).

У мовотворчості О. Довженка односкладні номінативні речення постають як синтаксичні експресеми, що наповнюють текст експресією, підсилюють виразність, конотують спектр різноманітних емоцій. За своєю природою це фігуральні структури, що мають високий ступінь експресивності, адже вони не лише передають інформацію адресатові, а й активно впливають на її сприйняття, акцентуючи увагу на присутніх елементах висловлення. Їхнє комунікативне завдання – виокремити, вияскравити певну ідею, увиразнити деталь, посилити змістове та емоційне навантаження тексту.

Визначення раніше не розв'язаних частин загальної проблеми. Попри глибокі дослідження односкладних номінативних речень, визначення їхніх синтаксичних параметрів, важливо обстежити функційний потенціал цих конструкцій у контексті письменницького мовостилу Олександра Довженка, розглянути їх як синтаксичні експресеми, що наповнюють текст експресією, відтворюють емоційність, індивідуалізують почерк автора,

забезпечуючи високу сугестивність мовлення. Як стверджує М. Наєнко, «мовостиль О. Довженка – це природний самоцвіт: скільки не обертай його, а він розцвітатиме все новішими і найяскравішими гранями»¹². Отож аналіз односкладних номінативних конструкцій необхідний для глибшого розуміння механізмів формування унікального письменницького мовостилу Олександра Довженка, його впізнаваності, непромінальності та афористичності.

Мета статті – проаналізувати односкладні номінативні речення як ідіолектні маркери письменницького мовостилу Олександра Довженка, схарактеризувати типові моделі їхнього функціонування як синтаксичних експресем, що репрезентують розлогий комунікативно-інтенційний зміст, вербалізують авторський задум, здійснюють естетичний вплив на адресата мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Стилістичний синтаксис Олександра Довженка виявляється в яскраво вираженій індивідуально-авторській картині світі, що демонструє лінгвістичну вишуканість та витонченість творів письменника, естетику і пишномовність висловлень, розмовно-діалогічний колорит тексту. Серед фігуральних синтаксичних репрезентантів мовотворчості вирізняються односкладні номінативні речення, що виконують функцію короткого і концентрованого висловлення, яке інформує та емоційно впливає на адресата мовлення. Напр.: *Поле. Мишаве жито* (Т. 1, с. 83); *Лісова галявина* (Т. 1, с. 364). Такі лаконічні синтаксичні одиниці акцентують увагу на названому об'єкті або явищі, створюючи особливий експресивний ефект. Їхня структура та функції пов'язані з глобальною авторською інтенцією – увиразнити важливість виділених сегментів, підсилити комунікативну сугестивність тексту.

Предикативний центр номінативних речень формує іменник у називному відмінку, займенник чи субстантивована частина мови. Їм властива вихідна парадигма синтаксично теперішнього часу, пор.: *Постріл* (Т. 1, с. 100); *Затемнення* (Т. 1, с. 370); *Хлоп'яче обличчя* (Т. 1, с. 369).

За спостереженнями П. Дудика, номінативні конструкції виконують дві функції: номінативну (називальну) і комунікативну (інформативно-повідомлювальну), а іноді й додаткову – спонукальну чи спонукально-окличну¹³. Варто зауважити, що названі функції номінативних речень детермінує інтонація. Здебільшого вона констатувальна, проте може бути й окличною, незавершеною, що виформовує

⁹ Shevchenko T. V. «Funktsiini osoblyvosti nomynatyvnykh rechen u poetychnomu dyskursi» [Functional Features of Nominative Sentences in Poetic Discourse], *Ukrainskyi smysl* [Ukrainian Meaning], 2015, No. 2015, P. 239 [in Ukrainian].

¹⁰ Shvets O. V. «Typolohiia nomynatyvnykh rechen v anhliiskii, frantsuzkii ta ukrainskii movakh» [Typology of Nominative Sentences in English, French, and Ukrainian], *Molodyi vchenyi* [Young Scientist], 2017, No. 5, P. 189 [in Ukrainian].

¹¹ Shabat-Savka S. T. *Kategoria komunikativnoi intensii v ukrainskii movi: monohrafiia* [The Category of Communicative Intention in the Ukrainian Language: Monograph], Chernivtsi: Bukrek, 2014, P. 108–109 [in Ukrainian].

¹² Naienko M. K. «Narodna pisnia u tvorakh O. P. Dovzhenka» [The Folk Song in the Works of O. P. Dovzhenko], *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian Language and Literature at School], 1972, No. 10, P. 22 [in Ukrainian].

¹³ Dudyk P. S. «Odnoskladni rechenniya» [Simple Sentences], *Suchasna ukrainska literaturna mova: Syntaksys* [Modern Ukrainian Literary Language: Syntax], Ed. by I. K. Bilodid, Kyiv: Naukova dumka, 1972, P. 257 [in Ukrainian].

емоційно наснажене тло текстової комунікації, експлікує внутрішній стан мовця, його стурбованість, сумнів, напр.: *Ось рідний наш Київ* (Т. 1, с. 405); *Ось руїни військового госпіталю* (Т. 1, с. 411); *Ось наші шибенці...* (Т. 1, с. 412); *Україна у вогні!* (Т. 1, с. 408).

За поширеністю мінімальної структурної схеми номінативні речення бувають поширені й непоширені. Напр.: *Наплив* (Т. 1, с. 369); *Старий Львів* (Т. 1, с. 405). До поширювачів належать означення та додатки, пор.: *Тривога* (Т. 1, с. 97); *У ворогів тріумф* (Т. 1, с. 105). Узгоджені означення виражені прикметниками, що вказують на різні характеристики предметів, їхні ознаки та властивості, пор.: *Мізерний урожай* (Т. 1, с. 83); *Гнітюча тиша* (Т. 1, с. 97). Неузгоджені означення вербалізують іменники в родовому відмінку, сполучення іменників з прийменниками в тих або тих відмінках, пор.: *Тиша. Дах будівлі* (Т. 1, с. 88); *Небо в диму* (Т. 1, с. 82).

У номінативних конструкціях не може бути обставини, бо її наявність свідчить про семантичну присутність дієслова в синтаксичній ролі присудка. Власне, конструкції такого зразка відповідають структурі двоскладного неповного еліптичного речення. Еліipsis присудка має значення наявності, існування, розташування, перебування, пор.: *За селом піски* (Т. 1, с. 82); *Милиці під стіною* (Т. 1, с. 82); *Маленька станція десь між Шепетівкою і Коростенем* (Т. 1, с. 85); *Пустка, сум, плач по убогих оселях, підвалах* (Т. 1, с. 105); *Довгі ряди літаків на снігу* (Т. 1, с. 136).

У художньому дискурсі О. Довженка яскраво функціують такі типи номінативних речень, які загалом експресивізують письменницький мовостиль:

1. Екзистенційні (буттєво-номінативні) речення, що констатують безпосереднє існування предметів, явищ або фактів дійсності, відображаючи найпростіший рівень буття в мовній формі. Ці висловлення не тільки називають об'єкти, а й фіксують їхню наявність у світі, надаючи висловленню фундаментального онтологічного характеру. Вони слугують лінгвістичними маркерами екзистенції, оприявнюють феномен буттєвості, репрезентуючи саму суть існування, пор.: *Світлиця* (Т. 1, с. 238); *Хата. Двері відчинені* (Т. 1, с. 288); *Диспут. Очна ставка святих* (Т. 2, с. 488). Дуже часто це перелік або фіксація навколишніх об'єктів: *Палуба* (Т. 1, с. 362); *Літо. Польова дорога* (Т. 1, с. 363). Такі конструкції вносять у текст невимушений колорит розповіді. Вони вирізняються семантичною місткістю і структурною стислістю, тому легко відтворюють картини з життя людини.

За допомогою буттєвих номінативних речень автор створює описи житла, картин, подій, пейзажів: *Кімната. Старенький чиновник лізе до портрета Шевченка з засвіченою лампадою й співає: «Ще не вмерла...»* (Т. 1, с. 92). Цілком переконливо деякі дослідники такі конструкції називають «односкладними реченнями репрезентації»¹⁴, оскільки

у своїй основі вони, по суті, передають фактологічну інформацію, яка слугує підґрунтям для подальшого осмислення, інтерпретації та рефлексії.

2. Вказівно-номінативні речення – це важливі мовні маркери, що забезпечують чітке оприявлення об'єктів довкілля в комунікативному просторі. Вони допомагають виокремити, локалізувати або конкретизувати предмети, явища чи події, роблячи їх більш видимими і значущими для адресата. Завдяки лаконічній формі та вживанню вказівних слів або часток, такі речення генерують яскравий фокус уваги, що сприяє точному й однозначному розумінню референтів. У структурі таких речень функціують вказівні частки *це, ось*, які вказують на певний предмет (це може бути приміщення, установа або навіть абстрактні поняття). Пор.: *Це наша історія* (Т. 1, с. 414); *Ось самотня хата* (Т. 1, с. 82); *Ось двері* (Т. 1, с. 140); *Ось Харківський університет* (Т. 1, с. 411).

Частки *от і, ось і* вносять у реченнєву структуру додаткову семантику виділення, виокремлюючи предмет або явище серед інших однорідних чи неоднорідних елементів контексту. Вони акцентують увагу адресата на конкретному об'єкті. Пор.: *От і президія* (Т. 1, с. 94); *От і Семенова могила* (Т. 1, с. 119). Такий експресивний прийом виконує не лише інформаційну функцію, а й емоційну – він додає висловленню певної емоційної наснаги, підсилює ефект несподіванки, підтвердження або підкреслення важливості згаданого об'єкта.

3. Оцінно-номінативні речення не лише інформують, не тільки називають предмет чи явище, а репрезентують позитивну або негативну оцінку щодо побаченого чи почутого. Такі висловлення відображають суб'єктивне ставлення автора до виокремленого об'єкта, надаючи йому якісної характеристики, що значно збагачує змістовне й емоційне забарвлення тексту. Пор.: *Уманський дурень* (Т. 1, с. 165); *Срібний келих, повний золота* (Т. 1, с. 365); *О час! Великий, мудрий художник!* (Т. 2, с. 65). Експресивність таких конструкцій експлікує лаконічність форми та її лексичне наповнення, що концентрує увагу адресата на певній оцінці чи якості предмета.

Дуже часто оцінно-номінативні речення супроводжує піднесена оклична інтонація (*Повстанці!* (Т. 1, с. 164); *Яка нісенітниця!* (Т. 3, с. 67); *Красота!* (Т. 1, с. 165); *Гаді!* (Т. 1, с. 176), що посилює їхню експресивність. Вони звучать як своєрідні емоційні імпульси, привертаючи увагу адресата та підкреслюючи значущість висловленої оцінки. Цей інтонаційний засіб створює атмосферу захоплення, здивування або осуду, залежно від авторських інтенцій, сприяє глибшому емоційному сприйняттю тексту. Отож поєднання лаконічної синтаксичної форми оцінно-номінативних речень з окличною інтонацією забезпечує потужний експресивний ефект, який допомагає авторові ефективно відтворювати свої почуття та оцінки.

¹⁴ Vitruk N. «Spetsyfyka hramatychnoho znachennia odnoskladnykh rechen' reprezentatsii» [The Specifics of the Grammatical Meaning of Monopredicative Sentences of Representation], *Typolohiia ta funktsii movnykh odynyts* [Typology and Functions of Language Units], Luts'k: Shkhidnoievropeiskyi nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2014, No. 1, P. 29-39 [in Ukrainian].

4. **Спонукально-номінативні речення** виконують важливу функцію вербалізації інтенцій наказу або вимоги, виступаючи короткими, чіткими та категоричними мовними одиницями, що спрямовані на спонукання до дії. Як зауважує П. Дудик, до цієї категорії належать «усталені в мові виробничі команди або військові накази чи розпорядження, категоричні вимоги тощо»¹⁵. Спонукально-номінативні речення на зразок – «Вогонь!» (Т. 1, с. 170) або «Документи!» у фразі «Документи у нас, товаришу, різні, – сказав повстанець...» (Т. 1, с. 164) – відзначаються чіткістю, прямолінійністю та імперативністю. Вони не містять зайвих слів, що зосереджує увагу адресата на конкретній вимозі або наказі без будь-яких сумнівів. Їхня експресивність виявляється в безпосередності, інтенсивності та здатності викликати швидку реакцію, що особливо важливо в умовах, де необхідна миттєва координація дій, наприклад, на військовому полі або у виробничому процесі. Такі спонукально-номінативні комунікати створюють атмосферу суворої дисципліни, порядку і підпорядкування, підкреслюючи авторитет мовця та необхідність виконання вказівок.

5. **Називний уявлення, або називний теми**, – це комплексна синтаксична конструкція, що відіграє важливу роль у текстотворенні, у генеруванні спогадів, відтворенні емоційності. Вона складається з односкладного номінативного речення, яке слугує темою висловлення, своєрідним фокусом уваги, що визначає основний зміст і сенс наступного повідомлення. До цього тематичного центру додається одне або декілька речень, що утворюють надфразну єдність, яка виконує функцію реми – коментаря, пояснення або асоціації, що розкривають, уточнюють або розвивають значення названого об'єкта чи явища. Напр.: **Українська пісня! Хто не був зачарований нею, хто не згадає її, як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим?** (Т. 4, с. 24).

Комунікативне завдання таких висловлень – «викликати будь-який спогад, натякнути на філософське міркування, виразити сильні почуття радощів, захвату, замилювання»¹⁶. Пор.: **Кононоп. Тихе чудове містечко! Дивіться – все у садках, в хлібах, з хорошими, ласкавими людьми. Де вони? Чому їх не видно? Скільки їх загинуло в Кононопі, в Сумах... Не лишилося жодного цілого міста, жодної станції** (Т. 1, с. 413). Зауважимо, що конструкція називного теми не лише засвідчує наявність певного уявлення у свідомості автора (адресанта мовлення), а й спрямована на те, щоб викликати подібну асоціацію у свідомості адресата, напр.: **Поле. Вийшла в поле літня сівачка сіяти і сіє. Торбина з зерном тягне її донизу** (Т. 1, с. 82). У таких висловленнях предикативний центр може бути представлений загальною або власною назвою, яка, на думку автора, потребує коментаря, розширення інформації, деталізації. Напр.:

Галевина. Людей не видно. З різних боків постріли. З дерев, мов груші, падають поляки (Т. 1, с. 366); **Краматорськ. Місто славновісних заводів. Тут фашисти мучили наших робітників і самі пропали, так що й не полічити їх, лишивши цілі поля кладовищ, щоб нащадкам не зрадила пам'ять** (Т. 1, с. 413).

За нашими спостереженнями, у творах О. Довженка дуже часто після односкладного номінативного речення письменник подає надфразну єдність як широкий коментар, як глибокий роздум, як деталізацію певних подій. Пор.: **Шахта Серго. Тут кати Гітлера знищили багато молодих робітників. Підстрелених кидали в глуху шахту. Але мертві піднімаються вже із страшних своїх ям** (Т. 1, с. 413). Такий тип побудови висловлення надзвичайно ефективний у текстах спогадів, оскільки дає змогу авторові позначити ключову подію чи образ (називний теми) й емоційно наповнити її відчуттями, думками в ремі висловлення. Це створює динамічну структуру, де короткі експресивні номінативні речення поєднуються з докладнішими описами, формуючи цілісний і живий образ події. Напр.: **Перемога! Перемога! Перемога! Стійте, хлопці! Держіться, дужче держіться! Перемога була зовсім близько. Ще одне зусилля, ще кілька хвилин стійкості** (Т. 3, с. 275).

У художньому дискурсі О. Довженка називний уявлення слугує зачином для розгортання наступної думки чи оповіді, концентруючи увагу адресата на якомусь понятті, вияскравлюючи тему для побудови надфразної єдності, напр.: **Ранок. Плаче покинута синами мати. Тільки що відірвалися від неї сини і, схвильовані й радісні, кидаються назустріч запорожцям** (Т. 1, с. 254); **Ніч. Синє небо вкрили зорі. Тільки під зорями ніде вже не співали – ні в місті, ні в селі** (Т. 1, с. 163). Автор використовує називний теми і всередині надфразної єдності, щоб зафіксувати певні предмети, увиразнити настрої та емоції людей. Пор.: **Ідуть батьки степами вздовж Дніпра! Свити, торби, босі ноги. Іде батрацтво...** (Т. 3, с. 110). У такий спосіб письменник об'єднує розрізнені об'єкти в одне ціле, зіставляє явища, викриває негативні моменти, створює емоційну ритмомелодику оповіді.

Конструкції називного уявлення в кінці абзацу – це своєрідний висновок, зосередження уваги на важливій деталі, присутній думці, на певній емоції. Напр.: **Руки, як цівки, спущені, очі вицвіли. Смуток** (Т. 1, с. 82); **Почалось. Підіймається рука. Гармата!..** (Т. 1, с. 100).

За нашими спостереженнями, у художньому дискурсі О. Довженка номінативні речення виконують текстотвірну функцію, забезпечуючи органічне поєднання інших синтаксичних одиниць відповідно до авторського задуму. У результаті формуються надфразні єдності, синтаксичною домінантою яких виступає називний теми. Напр.: **Арсенал. Пильно вдивляючись у пійм, зводить гвинтівку арсеналець. А вдома його**

¹⁵ Dudyk P. S. «Odnoskadni rechenniya» [Simple Sentences], *Suchasna ukrainska literaturna mova: Syntaksys* [Modern Ukrainian Literary Language: Syntax], Ed. by I. K. Bilodid, Kyiv: Naukova dumka, 1972, P. 232-262 [in Ukrainian].

¹⁶ Zorina Yu. Nazyvnyi temu i nazyvnyi uiavlennia v konteksti shementovanykh konstrukttsii poetichnoho i publitsystichnoho tekstiv: monohrafiia [The Thematic and Representational Nominative in the Context of Segmented Constructions in Poetic and Journalistic Texts: Monograph], Vinnytsia: Nilan-LTD, 2020, P. 158 [in Ukrainian].

добра матінка плете теплу шкарпетку. Не спиться матері. Проходить загін синьожупанників темною вулицею. Вороги оточують. *Арсенал* (Т. 1, с. 100).

Називний уявлення «конденсує в собі весь спектр експресивного, який розкривається наступним контекстом»¹⁷. А отже, така синтаксична конструкція не лише відкриває тему, а й створює емоційний та смисловий фундамент для всього висловлення, допомагаючи глибше передати авторське ставлення і забезпечити ефективний вплив на адресата.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Односкладні номінативні речення, які розгортають широкий інтенційний простір буттєвості у художньому тексті, слугують присутніми ідіолектними маркерами мовостилію Олександра Довженка, репрезентуючи його унікальність та синтаксичну впізнаваність. Ці конструкції вербалізують інтенції ствердження, відображають екзистенційні смисли людського буття, оприявнюють об'єкти довкілля, фіксують події, явища природи, допомагають авторові увиразнити смислові домінанти висловлення, акцентувати увагу на присутніх елементах висловлення, спонукати адресата мовлення до роздумів, асоціацій та інтерпретацій. Їхня текстова інтенційність полягає в тому, щоб виокремити, вияскравити певну ідею, увиразнити деталь, посилити змістове та емоційне навантаження тексту.

Як синтаксичні експресеми, фігуально-риторичні структури, односкладні номінативні речення динамізують текстову комунікацію, наповнюють її експресією та емоційністю. За своєю лінгвістичною

природою це лаконічні синтаксичні висловлення, які візуалізують довкілля, передають внутрішні почуття та філософську настроєвість людини, створюють яскраві імпресії й синтаксично маркують мовостиль О. Довженка.

Систематизація та визначення комунікативно-інтенційного змісту фігуально-риторичних конструкцій відкриває перспективи для подальших ідіостилістичних досліджень, спрямованих на пізнання структурно-смислових механізмів формування неповторного письменницького мовостилію Олександра Довженка як непересічної творчої особистості, знакової постаті України.

Шабат-Савка Світлана – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Авторка понад 250 наукових і навчально-методичних праць. Коло наукових зацікавлень – актуальні проблеми комунікативної граматики, лінгвопрагматики та дискурсології, категорійний та функційний синтаксис української мови.

Shabat-Savka Svitlana – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Modern Ukrainian Language at Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Has over 250 scientific and pedagogical works to her credit. Fields of scientific interests include communicative grammar, linguopragmatics, discourse analysis, and categorical-functional syntax of the Ukrainian language.

Received: 13.05.2025

Advance Access Published: June, 2025

© S. Shabat-Savka, 2025

¹⁷ Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys: monohrafiia [Theoretical Grammar of the Ukrainian Language: Syntax: Monograph], Donetsk: DonNU, 2001, P. 525 [in Ukrainian].